

γνώστη ένα σημαντικό βοήθημα, όχι προφανώς για την υποκατάσταση του κόπου που οφείλει ο ίδιος να καταβάλλει στην προσπάθεια ερμηνευτικής κατανόησης της εγγελιανής *Φαινομενολογίας του Πνεύματος*, αλλά για τη δυνατότητα πολλαπλού προσανατολισμού του σε αυτό.

Πρέπει τέλος να επισημανθεί τόσο η αριότητα της έκδοσης, στην οποία περιλαμβάνονται συνοπτικά βιογραφικά στοιχεία των συγγραφέων, όσο και η υψηλή αισθητική του βιβλίου.

Θωμάς Νουτσόπουλος

Μαρία Β. Μαρκαντωνάτου, *Το κράτος και το μονοπώλιο της βίας. Θεωρήσεις και μεταβολές*, Αθήνα, Παπαζήσης, 2009, σελ. 356

Τα τελευταία χρόνια από διάφορες πλευρές υποστηρίχθηκε η θέση ότι υπάρχει υποχώρηση του ρόλου του κράτους. Η νεοφιλελεύθερη ιδεολογία του «λιγότερου κράτους», η προβολή της σημασίας της «κοινωνίας των πολιτών» και των θεσμών της (όπως οι Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις), η φιλολογία περί παγκοσμιοποίησης και συνακόλουθης παρακμής του εθνικού κράτους, όλα αυτά συνέβαλλαν στη διαμόρφωση ενός θεωρητικού κλίματος που έθετε υπό αμφισβήτηση το ρόλο του κράτους στην κατοχύρωση, εξασφάλιση και αναπαραγωγή των κοινωνικών σχέσεων. Ωστόσο, εξελίξεις όπως η ένταση του κρατικού ανταρχισμού, ο κρατικά ενορχηστρωμένος «πόλεμος κατά της τρομοκρατίας», αλλά και η μαζική καταφυγή στην κρατική

αρωγή ως μέσο αντιμετώπισης της τρέχουσας οικονομικής κρίσης, συντέλεσαν σε μια επιστροφή του κράτους στο προσκήνιο. Το κράτος αποτελεί σήμερα μια κρίσιμη πρόκληση που αφορά τόσο τη θεωρητική συζήτηση όσο και τη ριζοσπαστική πολιτική πρακτική.

Σε αυτό το πλαίσιο το βιβλίο της Μαρίας Μαρκαντωνάτου αποπειράται να αναμετρηθεί θεωρητικά με το ερώτημα εάν μπορεί να στοιχειοθετηθεί αυτή η υποτιθέμενη υποχώρηση του κράτους. Διαλέγει ως κεντρικό άξονα του βιβλίου μια κομβική θέση της νεότερης πολιτικής σκέψης, αυτή περί της σημασίας του *κρατικού μονοπωλίου της βίας* ως θεμελιώδους πλευράς της λειτουργίας και δραστηριότητας του κράτους σε συνθήκες ηγεμονίας του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής. Με βάση αυτόν τον

άξονα δοκιμάζει να προσεγγίσει κριτικά τις διαφορετικές θεωρητικές τοποθετήσεις που έχουν αρθρωθεί, για να μπορέσει να απαντήσει εάν και σε ποιο βαθμό το κρατικό μονοπώλιο της βίας εξακολουθεί να αποτελεί βασικό αρμό των σύγχρονων πολιτικών μορφών.

Η Μαρκαντωνάτου ξεκινά από τις κλασικές θεωρίες πάνω στο κρατικό μονοπώλιο της βίας και τη θέση του Μαξ Βέμπερ για το κράτος ως φορέα νόμιμης αξίωσης στο κρατικό μονοπώλιο της βίας εντός μιας εδαφικής επικράτειας ως επιστέγασμα και κατά συνέπεια ως κομβική πλευρά της διαχείρισης των κοινωνικών αντιθέσεων από το κράτος, επισημαίνοντας ταυτόχρονα ότι αυτό το μονοπώλιο δεν παραπέμπει σε κάποια αποκλειστικότητα ως προς την άσκηση βίας αλλά στον κεντρικό ρόλο του κράτους. Στη συνέχεια διαπραγματεύεται τις θέσεις του ρεύματος του ρεαλισμού στις διεθνείς σχέσεις, που επίσης στηρίχτηκε στην έννοια του κρατικού μονοπωλίου της βίας μέσα στην κρατικοκεντρική θεώρησή του για το διεθνές πεδίο, αλλά και την αντίστοιχη αναφορά στο κρατικό μονοπώλιο της βίας της κλασικής θεωρίας των ελίτ, επισημαίνοντας ταυτόχρονα τα όρια της εργαλειακής λογικής τους. Αντιθέτως, θεωρεί ιδιαίτερα σημαντική τη θεωρητική συνεισφορά του Norbert Elias για την ιστορική ανάδυση του σύγχρονου κράτους και την κομβικότητα του κρατικού μονοπωλίου της βίας. Με άξονα τις θεωρητικές συνεισφορές του Άλτουσερ και του Πουλιαντζά αλλά και μέρους της «γερμανικής συζήτησης για

το κράτος» (Hirsch, Offe) αναδεικνύει την κεντρικότητα που έχει το κρατικό μονοπώλιο της βίας στη μαρξιστική προσέγγιση για το κράτος ως μηχανισμό ταξικής κυριαρχίας αλλά και αναπαραγωγής των κυρίαρχων κοινωνικών σχέσεων και οικονομικών μορφών. Σε αντίθεση με τη θεώρηση του κρατικού μονοπωλίου της βίας ως απλώς «αναγκαίου κακού», όπως κάνει η φιλελεύθερη θεωρία του δικαίου, η Μαρκαντωνάτου επισημαίνει ότι τόσο η μαρξιστική προσέγγιση όσο και τοποθετήσεις όπως αυτή του Βάλτερ Μπένγιαμιν καταδεικνύουν ότι η διαλεκτική κρατικής νομιμότητας και κρατικής βίας είναι πολύ πιο σύνθετη από την απλή διαπίστωση μιας συμπληρωματικότητας μεταξύ δικαίου και εξαναγκασμού. Παράλληλα επισκοπεί τις βασικές θεωρητικές τοποθετήσεις που συνέδεσαν την αναπαραγωγή του κρατικού μονοπωλίου της βίας με την εδαφικότητα των εθνικών κρατών και την αναπαραγωγή της εθνικής ιδεολογίας (Mann, Gellner). Σε σχέση με τις απόψεις του Μισέλ Φουκώ η Μαρκαντωνάτου επισημαίνει τη χρησιμότητα που έχουν ως προσέγγιση των ιστορικών όρων ανάδυσης του κρατικού μονοπωλίου της βίας και ορθά επιμένει ότι η προσεκτική ανάγνωση του Φουκώ καταδεικνύει την κεντρικότητα που έχει γι' αυτόν η δραστηριότητα της κρατικής εξουσίας και οι συγκρούσεις / αντιστάσεις γύρω από αυτήν σε αντιδιαστολή προς μια μεταμοντέρνα πρόσληψή του ως θεωρητικού των μικροπλεγμάτων εξουσίας. Τέλος, αντιμετωπίζει θετικά τις πρόσφατες παρεμβά-

σεις του Αγκάμπεν θεωρώντας ότι αποτελούν συνεισφορές στην κατανόηση της επικαιρότητας της έννοιας του κρατικού μονοπωλίου της βίας.

Στη συνέχεια η Μαρκαντωνάτου στρέφεται προς την κριτική επισκόπηση των θεωριών που υποστηρίζουν την υποχώρηση του κρατικού μονοπωλίου της βίας. Ιδιαίτερη έμφαση δίνει η συγγραφέας σε εκείνο το φάσμα απόψεων που υποστήριξαν ότι μέσα σε συνθήκες παγκοσμιοποίησης και ανάδυσης μιας σύγχρονης «κοσμοπολίτικης δημοκρατίας» λαμβάνει χώρα και μια υποχώρηση της κρατικής κυριαρχίας. Σε αυτό το πλαίσιο η Μαρκαντωνάτου επισκοπεί τις βασικές τάσεις που έχουν προβληθεί μέσα στη σχετική συζήτηση ως αιτίες αυτής της υποχώρησης της κυριαρχίας: τη νέα έμφαση στην τοπική αυτοδιοίκηση, την ανάδυση των πόλεων ως αρμών μιας νέας εκδοχής διακυβέρνησης, την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση ως μηχανισμό αποεθνικοποίησης του κράτους. Απέναντι σε αυτές τις τάσεις αντιτάσσει τη βασική θέση ότι καμιά από αυτές τις τάσεις δεν συνιστά *υποχώρηση* της κεντρικότητας των κρατικών λειτουργιών, συμπεριλαμβανομένης και της θεμελίωσής τους πάνω στο κρατικό μονοπώλιο της βίας (ΚΜΒ), αλλά *αναδιάρθρωση* του κράτους και των μηχανισμών μέσα στις νέες απαιτήσεις που θέτει η καπιταλιστική συσσώρευση σε μια συγκυρία νεοφιλελεύθερης απορρύθμισης. Στη συνέχεια στρέφεται σε εκείνες τις θεωρίες που υπερτονίζουν την ανάδυση άλλων πόλων έναντι του κράτους, και ιδίως εκείνες που υπογραμμίζουν το ρόλο του

ατόμου, επισημαίνοντας με έμφαση ότι αυτό που λαμβάνει χώρα δεν είναι η υποχώρηση του κράτους αλλά η υποχώρηση των ταξικών συλλογικών αναπαραστάσεων προς όφελος εξατομικευμένων πολιτισμικών πρακτικών.

Ο επόμενος θεωρητικός στόχος της Μαρκαντωνάτου είναι η αναμέτρηση με εκείνες τις απόψεις που θεωρούν ότι η ανάπτυξη της οικονομικής σφαιρας οδηγεί στην υποχώρηση της κρατικής κυριαρχίας, κυρίως μέσα από το επιχείρημα ότι η σύγχρονη υπερεθνική οικονομική ελίτ μπορεί να παρακάμπτει ή να υπονομεύει πλευρές της λειτουργίας του κράτους. Η Μαρκαντωνάτου αντιπαραθέτει σε αυτό θεωρητικά επιχειρήματα για το κράτος ως συμπύκνωση της ταξικής κυριαρχίας και όχι ως μηχανισμό εξυπηρέτησης συγκεκριμένων τάξεων. Ταυτόχρονα, με τρόπο συστηματικό, και αναφερόμενη σε πρόσφατες μαρξιστικές επεξεργασίες πάνω στο ζήτημα όπως αυτή του Χιρς ή του Τζέσοπ, καταδεικνύει ότι αυτό που περιγράφεται ως υποχώρηση του κράτους είναι στην πραγματικότητα ένα φάσμα αναδιαρθρώσεων που δεν συνιστά «λιγότερο κράτος» αλλά τροποποιημένο ρόλο του κράτους. Με την ίδια οπτική η Μαρκαντωνάτου απορρίπτει τις θεωρίες της παγκοσμιοποίησης ως μηχανισμού υποχώρησης του ΚΜΒ, την προσπάθεια να παρουσιαστεί κάτι σαν ανάδυση μιας εικόνας παγκόσμιας κοινωνίας των πολιτών που περιορίζει τη δραστηριότητα του κράτους οδηγώντας σε κρίση του έθνους-κράτους (π.χ. σε θεωρητικά σχήματα όπως αυτό της

Κάλντορ ή του Μπεκ), τη θέση του Σόου σχετικά με την ανάδυση ενός δυναμει «παγκόσμιου κράτους» που συνεπάγεται την υποχώρηση του ΚΜΒ, αλλά και τη θέση των Νέγκρι και Χαρντ περί της ανάδυσης της «Αυτοκρατορίας» ως πολιτικής μορφής της βιοπολιτικής κυριαρχίας του κεφαλαίου. Κριτικά στέκεται όμως και απέναντι σε απόψεις όπως αυτές του Μίγκνταλ και του Χόμπσμπωμ περί της τροποποίησης του ρόλου του κράτους και συνακολούθως της αδυναμίας του να λειτουργεί ως φορέας ενός συνεκτικού πολιτικού σχεδίου.

Το τρίτο μέρος του βιβλίου ασχολείται με τις σύγχρονες μορφές που παίρνει η αναπαραγωγή του κρατικού μονοπωλίου της βίας. Σε αντίθεση με την προσπάθεια να παρουσιαστούν οι νέες μορφές εγκληματικότητας στο διεθνές επίπεδο ως αιτία τροποποίησης ή υποχώρησης του κρατικού μονοπωλίου της βίας η Μαρκαντωνάτου επιμένει ότι αυτό αποτελεί λόγο τροποποίησης και όχι αναιρέσης του ρόλου της κρατικής κυριαρχίας. Αντιστοίχως, επισκοπεί την τρέχουσα συζήτηση για την «επανάσταση στις στρατιωτικές υποθέσεις» και το νέο υπόδειγμα ενός τεχνολογικά προηγμένου πολέμου ως κατεξοχήν ένδειξη της κεντρικότητας του κρατικού μονοπωλίου της βίας, ενώ απέναντι στην προβολή της ανάπτυξης ενός ιδιωτικού συμπλέγματος στο χώρο των κατασταλτικών πρακτικών και του σωφρονισμού –σύμπτωμα που κατεξοχήν έχει προβληθεί ως ένδειξη της υποχώρησης του κρατικού μονοπωλίου της βίας– η

Μαρκαντωνάτου αντιτάσσει τη βασική θέση ότι όλες αυτές οι εξελίξεις εντάσσονται στο πλαίσιο συγκεκριμένων πολιτικών και κρατικών στρατηγικών και δεν θα μπορούσαν ούτε να υλοποιηθούν ούτε να νομιμοποιηθούν χωρίς την καθοριστική παρέμβαση του κράτους και τη διατήρηση του ΚΜΒ.

Το συμπέρασμα της Μαρκαντωνάτου είναι ότι όχι μόνο το ΚΜΒ παραμένει αναπόσπαστο τμήμα της κρατικής λειτουργίας μέσα στους καπιταλιστικούς κοινωνικούς σχηματισμούς, αλλά αποτελεί –σε πείσμα των διαφόρων παραλλαγών πλουραλισμού ή ενός απολίτικου ουμανισμού– σαφή κατάδειξη τού γιατί δεν μπορεί να οριστεί η έννοια της κρατικής εξουσίας παρά μόνο σε συνάρτηση με την αναπαραγωγή ταξικών εξουσιών.

Η σημασία του βιβλίου της Μαρκαντωνάτου βρίσκεται ακριβώς στον τρόπο που κατορθώνει να συνδυάσει τη θεωρητική κριτική προσέγγιση με την εξέταση συγκεκριμένων παραδειγμάτων πολιτικής, καταδεικνύοντας τη διαρκή επικαιρότητα της έννοιας του κρατικού μονοπωλίου της βίας. Παράλληλα, αποφεύγοντας μια εργαλειακή θεώρηση του κράτους και επιμένοντας στην προτεραιότητα των ταξικών εξουσιών έναντι της κρατικής εξουσίας, συνηγορεί ως προς τη βασική μαρξιστική θέση ότι το κράτος αποτελεί μηχανισμό ταξικής κυριαρχίας στο πλαίσιο της διευρυνόμενης αναπαραγωγής των καπιταλιστικών σχέσεων εξουσίας και εκμετάλλευσης, καθώς η απουσία άμεσου εξωοικονομικού εξαναγκασμού στην «ομαλή» ανα-

παραγωγή της σχέσης κεφαλαίου – εργασίας προϋποθέτει τη συγκέντρωση της εξαναγκαστικής ισχύος στο καπιταλιστικό κράτος. Ως αποτέλεσμα της διαπραγμάτευσης της Μαρκαντωνάτου η εμπειριστική τάση υπερπροβολής διαφορών τάσεων ως απόδειξη της «υποχώρησης» του κράτους, που είναι έντονη στην τρέχουσα πολιτικοθεωρητική συζήτηση, αναδεικνύεται ως θεμελιώδης απολογητική του κυρίαρχου φιλελευθερισμού και μυστικοποιητική ως προς τον ταξικό ρόλο των κυρίαρχων κρατικών στρατηγικών, γεγονός που πέραν της θεωρητικής αξίας έχει και πρακτική πολιτική σημασία για όσους αναφέρονται στην αμφισβήτηση της καπιταλιστικής ταξικής κυριαρχίας.

Απέναντι στην κυριαρχία της λογικής της τυπολογίας, είτε εμπειριστικής είτε ιδεοτυπικής, και στον εγκλωβισμό σε θεωρητικές περιγραφές μέσου βεληνεκούς, που χρωματίζουν αρκετές εκδοχές της σύγχρονης πολιτικής κοινωνιολογίας, οι μαρξιστικές αφηρητές για

την συσχέτιση ανάμεσα στην ειδικά καπιταλιστική μορφή εκμετάλλευσης και την ειδικά καπιταλιστική κρατική μορφή, για την εξουσία ως εντέλει ταξική εξουσία (άρα και τη βία ως εντέλει ταξική βία) και την αιτιακή προτεραιότητα της εκμετάλλευσης έναντι της καταπίεσης, για τη συνθετότητα των κρατικών μηχανισμών σε μια ηγεμονική λειτουργία που υπερβαίνει κατά πολύ τον απλό εξαναγκασμό, δεν έχουν απλώς επικαιρότητα αλλά και κρισιμότητα. Αυτή είναι κατά τη γνώμη μου και η πρόκληση για όσους ερευνητές όπως η Μαρκαντωνάτου επιμένουν να αναφέρονται στο μαρξισμό: να αναμετρηθούν με το συνολικότερο ερώτημα μιας σύγχρονης θεωρίας για το κράτος και τη σχέση με τον ταξικό ανταγωνισμό.

Σε κάθε περίπτωση πρόκειται για μια ιδιαίτερα αξιόλογη μελέτη η οποία αξίζει τον κόπο να διαβαστεί και να συζητηθεί.

Παναγιώτης Σωτήρης